

8. Смарайда и Павел Блажения – една среща на Хаоса с Ероса.

Българската литература като естетично огледало на националния светоглед е бедна на теми за връзката на човека с Бога. Там, където темата за Бог се промъква, тя е етнизирана и идеологизирана (както е при Вазов, Ботев, Захари Стоянов), а ако не е принижена до текущия национален проект, е битовизирана и прагматизирана. Така е при Елин Пелин – един от малкото български автори, осмелили се да посветят цял цикъл от разкази по темата: „Под манастирската лоза”.

В него Елин Пелин воюва с възходящото начало в религията. Това не бива да ни учудва, тъй като религията на българина е стопроцентово низхождане – земният живот е единствената валидна реалност, в която Бог се легитимира както намери за добре (най-често като раздава правосъдие). За трансцендентни измерения на вярата и вертикално възхождане към Абсолюта изобщо не може да се говори. Тази вертикализация е толкова чужда на българина, че той всячески гледа да я профанира и иронизира. Елин Пелин например е разгърнал тактиката си, облягайки се на презумпцията, че вертикалното означава краен аскетизъм и съдничество. Тъй окарикатурявайки ‘противника’ си, той му противопоставя единственото проверено от житейската логика начало – земното, телесното, сетивното, в което Бог е утвърждаваща сила.

Еросът бива смачкан за сметка на агапетото. Казано на езика на принципното противостоене на двете векторни тенденции в Космоса – центростремителното възходящо начало към субектния битиен център се низвергва за сметка на центробежното низхождащо начало към обективния парад на феномените.

Бушува Елин Пелин, громейки неотклонно възходжането във всичките девет от десет разкази в цикъла, но в един от тях провиденцията му изиграва шега. Четейки „Жената със златния косъм”, внимателният читател няма как да не забележи, че тук липсват традиционните персонажи – светци, пророци и монаси, които да събират черни и бели бобови зърна, увити с разкаяни признания, гравитиращи все около основния въпрос „душата ли спасявам или тялото”. Няма тук богомилска дуалност, няма избор между възхождане и низхождане, душа и тяло, добро и зло, трансцендентно и сетивно. Всичко, което го има в „Жената със златния косъм”, е една блестяща алегория за началото на началата – създаването на Космоса от любопитната среща на субектния Ерос с безформения Хаос. Иначе казано – разказът е един йерогамен мит, стоящ в началото на космическия кръговрат преди низходжането в обектите и обратното възхождане в чистата субстанция на Субекта.

Началните редове въвеждат един странен женски образ – най-странныя в цялата българска литература. При целия вкус на Йовков към жените, той няма в галерията си такова чудо като Елинпелиновата Смарайда. Тя е абсолютно незабележима вдовица – нито млада, нито стара, нито хубава, нито грозна, тоест средна отвсякъде. Ходи облечена, както ходят вдовиците (в градчето има много такива), лицето ѝ е набожно, очите гледат надолу. Мъжете–сладострастници от кафенето срещу банята не знаят за нея, няма я и в списъка на техния шеф-диригент Павел Блажения.

Този списък е като Акашките записи на естеството. В него Блаженият описва жените с „тънък вкус, вещина и познание”; като един аптекар претегля особеностите на техните души и тела, оставяйки само оригиналното и интересното; фантазията му е

изострена като игла, с която бодне истината, възбуждайки се от изтичащите капки кръв.

Но Смарайда е абсолютно прозрачна за неговото Всевиждащо Око. Тя живее на глухо място, до запустелия женски метох, а пътят до къщата ѝ е съвсем безлюден. По този път се ронят цветове на трендафили – сладки и упоителни, приспиващи мухите на слънчевия пруст. А там, на пруста, Смарайда тъче кенарени платна – кротка като „кукувица в клетка”. Нищо не желае Смарайда, за нищо не мечтае, никъде не излиза. Нейното блаженство в усамотение и розов аромат напомня следните стихове от Стефан Гечев:

„В слънчевата улица
две млади монахини, цели в черно,
вървят с златисти кифли във ръце
и скромно се усмихват.”

Започваме да се питаме: женското и мъжкото начало ли е изобразил Елин Пелин в Смарайда и Павел Блажения или безформения Хаос, в очакване да бъде пронизан от лъча на Ероса? Да вземем Смарайда. Тя едновременно е и не е. Съществува, но толкова незабележимо, че нищо не може да се каже за нея. А когато за едно нещо не може да се каже нищо, то все едно не е. Затова Смарайда липсва в списъка на Блажения, който е един вид обективизация на феномените под наблюдаващото око на Субекта. Наблюдаващо с очарование и любов, отделящо важното с вещина и вкус. Няма я Смарайда в списъка – тя все още е в точката на Безформеното Непроявено, което чака да бъде осветено, за да избликне в света на материята и формите.

Но да вземем Блажения. Как е описан от автора? Като здрав и хубав мъж, с тъмно лице и голяма коса, накъдрена на сребърни пръстени. С няколко думи е нахвърлян портрета на мъж, който е здрав, жизнелюбив и обветрен. Още по-интересен е списъка от дейности, с които се занимава. Той подрязва лози, чисти дърветата от гъсеници, ашладисва дивачки и трендафили. Лозата, трендафила и въобще дървото са известни символи на женското начало – цъфтящо и плодно. Подрязването, ашладисването и чистенето символизират облагородяващото мъжко въздействие върху женското начало. Но с това не се изчерпват професиите на Блажения. Той поправя часовника на градската кула, отваря брави с изгубени ключове за тях, търси подземни извори за чешми и кладенци. Тия занятия му дават възможност да се скита на воля и да бъде свободен. Как няма да е свободен човек, който държи в ръцете си времето (поправя часовника на кулата), пространството (отваря заключени врати) и отвъдното царство (търси подземни извори за каптирането им в чешми). Той владее цялата природа, той я наглежда с любящо око и грижовна ръка.

Как се събужда този животворящ Ерос за безформената утроба на Хаоса? С помощта на един инцидент в градската баня. Попадията, която се къпе със Смарайда, споделя пред мъжа си, че последната има златен косъм на едно съкровено място. Попът-изповедник е най-добрият източник на Блажения за клюки. Тъй Еросът научава с изненада, че някъде има една жена с уникален знак на тялото. Настъпва всеобща възбуда, цялото битие се разтреперва от вълнение.

Тя е екзистенциална възбуда. Всевиждащото око е развълнувано, че е пропуснало да съзре свръхценното в невидимото. Събужда се нагона за сливане на дуалностите в Космоса, а сливането на дуалностите е истинския фокус на религията.

Не хвърлянето на черните зърна и запазването белите, а свързването им в едно цяло, така че нито черното да е черно, нито бялото – бяло. И в това свързване ролята на религията е посредническа. Попадията донася новината на попа, той я отнася на Ероса, битието се готви за ритуална йерогамия.

Тук няма съпротива, цялото поведение на Смарайда излъчва дълбоко приемане на ставащото. Тя научава с наслада, че тайната ѝ е разкрита; после се оглежда дълго в огледалото, почиства корените на трендафилите и отива на църква, за да обере по пътя закопнялите погледи на мъжете. Тя е готова за цвят и плод. Нейното заключено битие е на прага на отключването си и Блаженият е този, който ще разбие ключалката му.

Защото започва неговия сезон за ашладисване и подрязване. През първите дни на великите пости – времето, когато цъфти най-коравото дърво, дрянът – Павел Блаженият нарамва стълбата и ножиците и тръгва да чисти гъсениците. Ударил е неговия час, фалически символизиран с цъфтежа на коравия дрян. Тъй нарамил стълба и ножици, той хлътва в Смарайдени и повече не се явява.

На Връбница, преди да се причести, Смарайда изповядва смирено, но без разкаяние, че е съгрешила с Блаженият и след празниците ще се венчае за него. Знае се, че секс по време на велики пости е голям грях в православието, но благочестивата Смарайда го изповядва без разкаяние. Изповядва го така, както се съобщава факт – равнодушно, безстрастно. Няма съдничество, няма себerefлексия, няма „това бяло, това черно“. Актът е извършен, Еросът е пенетрирал Хаоса без значение дали това велико чудо се е случило през великите пости или не.

Религията в лицето на изповедника стои на входа и изхода на чудото. Религията е точката, от която битието започва да описва кръг, за да се върне накрая пак в нея. В началото е точката на незнанието – наблюдаващият субект (Блаженият) не знае за съществуването на непроявеното (Смарайда). Попът е този, който ги примостява, предавайки на Блаженият новината за златния косъм – тук новината е своеобразно благовестие, евангелие, а символът „златен косъм“ е печат за богоизбраност. Така се зачева любопитното притегляне на Блаженият към Смарайда, на субекта към безформеното. Това е първата половина на кръга – от научаването на благата вест до хлътването на Блаженият със стълба и ножици в дворчето на Смарайда. Тук, в точката на полукръга, се извършва тайнството. Религията няма място в тази точка, тайнството се извършва насаме, в брачната камера, защитена от погледи на посредници. Двете сили в космоса – Мъжът и Жената, Еросът и Хаосът се сливат йерогамно през великите пости (несъмнено, време за религиозни процедури). На Връбница става затварянето на битийния кръг с изповедта на Смарайда. Тя е смирена изповед, но без разкаяние. Отново е достигната точката на религията, посредникът-изповедник регистрира тайнството и дава благословията си под форма на причастие.

С разказа „Жената със златния косъм“ Елин Пелин символно конструира мястото на религията в живота на индивида – да зачене търсенето на йерогамно сливане с Космическата Другост и да отчете накрая станалото тайнство като изкупи знаково акта чрез изповед и причастие. В началната точка на кръга религията тласка субекта към търсенето на обекта, в крайната точка на кръга религията получава отчет от обекта за извършената йерогамия. Точката, в която стои религията, е точката на разполовеното естество – копнеещо за сливане или току-що разделило се. На

обратния полюс е точката на сливането – невидимото за посредници йерогамно тайнство.

Религията не извършва тайнството. Тя е неговия подстрекател, тя е неговия изкупител, тя е неговия най-ревностен ангел- пазител.